

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Laimės paieškos

2013-09-04

ŽURNALAS: FOTOGRAFIJA

TEMA: Vilnius

AUTORIUS: Tomas Ivanauskas

DATA: 2013-09

„Nemesk kelio dėl takelio“, – pataria lietuvių liaudies išmintis. Tačiau menotyrininko profesijoje lygus, platus, tiesiai vedantis ir prieš musėjusių išmindžiotas kelias ne toks įdomus kaip tas kreivas, brūzgynais apaugęs, nepramintas takelis.

Mano darbo „kelias“ – Vytauto Balčyčio fotografija *Vilnius. 1986*, geriau žinoma kodiniu pavadinimu „счастье“^[1] (užrašas fotografuotas 1986 m. ant Vilniaus geležinkelio stoties traukinių depo sienos, dabartinė Geležinkelio g. 10). Tačiau šis kelias jau pramintas ir nužymėtas tokiais epitetais kaip „degradavusi kultūra“^[2], „absoliutas, už kurį viršesnė tik taip klastingai fotografijoje išnyranti V. I. Lenino saulė“^[3], „šventybės emanacija apleistoje erdvėje“^[4] ar „būties beprasmiškumas ir absurdiškumas“^[5]. Negaliu nesutikti, kaip ir negaliu sutikti su viena ar kita nuomone. Analizė – dalykas subjektyvus ir kiekvienas rašantysis mėgins išvelgti (ir išvelgs) naujas prasmes. Fotografija, kaip tikriausiai bet koks meno kūrinys, prasmėmis apauga einant laikui ir kiekviena karta turi teisę į savo interpretaciją.

Asmeniškai man ši nuotrauka labai pozityvi ir netgi sakyčiau – pranašiška. Frizo horizontalė, kylanti į viršų iš kairės į dešinę, bei saulės atspindžiai suteikia optimizmo. Kylanti saulė ir erdvė virš pastato žadina viltį. Žinant tuometinį socialinį kontekstą ir nuotraukos sukūrimo metus (1986), aš ją interpretuočiau taip, jog virš trupančių sovietinės realybės sienų kyla permainų saulė, kuriai netgi drįsčiau suteikti vardą – Sąjūdis. Kaip sako senovės babiloniečių išmintis: „Kas išsklaido tamsą, pašviesina dangų ten, tas ten, apačioje, kaip ir viršuje, naikina blogį...“^[6] Prabėgus vos porai metų, 1988 m. birželio 3 d. susikūrė Sąjūdžio iniciatyvinė grupė, o savo logotipe kaip vieną pagrindinių akcentų panaudojo kylančios saulės motyvą. Labai netikėtas sutapimas (nors manau, kad sutapimų nebūna), tačiau šias eilutes parašiau būtent birželio 3 d., praėjus 25 metams po Sąjūdžio susikūrimo.

O ką autorius norėjo savo fotografija pasakyti? Šis klausimas man kyla kiekvieną kartą žiūrint į bet kokį meno kūrinį. Kaip žinia, menininkai dažniausiai nėra patys iškalbingiausi ir maloniausi pašnekovai. „Aš jau viską pasakiau savo darbu“, –

dažniausiai burbteli, - „o jūs, ką norit, tą ir rašykit“. Štai tada menotyrininkai ir rašo, nes tokia jau jų profesija. Rašo, analizuoja, bando išvelgti būtus ir nebūtus dalykus, ištraukti esamas ir nesamas prasmes, o kartais dar ir varžosi vienas su kitu kas mandriau parašys. Tada autorius vėl nepatenkintas, - „prikūrė, prirašė visokių nesąmonių, nieko ten panašaus nėra“. Neretai susidaro išpūdis, kad kritinius straipsnius kritikai rašo vienas kitam, o ne eiliniam skaitytojui. O aš noriu rašyti skaitytojui. Ir noriu bendrauti su autoriais. „Ne taip, kaip meno istorikės, niekad nerandančios laiko pasikalbėti su autoriais...“[7] Bet čia jau nukrypau šiek tiek į šalį.

V. Balčytis teigia, kad jo pagrindinis siekis yra vaizdas. Šviesa, kompozicija, žodžiu - gražus, tvarkingas paveikslėlis, ikona[8]. Menotyrininkas Alfonsas Andriuškevičius taip pat rašo, jog „Balčyčio fotografijos yra gražios. Gražios ne prasme „dailios“, „simpatiškos“, „išvaizdžios“. Jos yra gražios fundamentaliai.“[9] Ir negaliu ginčytis, nes man jos irgi gražios. Ndidukas formatas prideda daugiau jaukumo. Taip ir norisi nuotrauką, lyg kokią šventą paveikslėlį, įsidėti į piniginę ir turėti su savimi. Tačiau kaip forma be turinio? Kur mintis, idėja, prasmė? Pasak autoriaus, fotografuojant jokios idėjos nebuvo, buvo tik gražus „vaizdelis“. Tai tik patvirtina anksčiau išsakytą mintį, jog prasmė ateina su laiku. Juk niekas nevyksta šiaip sau ir viskas turi savo priežastį.

Bet norėčiau sugrįžti prie to, nuo ko pradėjau - lietuvių liaudies patarlės. Kur gi tas takelis, kuris mane privertė išeiti iš kelio? O takelis - tai ta pati „счастье“, tik ne Vytauto Balčyčio, o fotografo Algimanto Maldučio. Takelis visiškai nepramintas (apie jį užsimenama tik skliausteliuose)[10], pažymėtas asmenine autoriaus tragedija, vedantis per pelkę, alkoholio liūną, Černobylių, psichiatrinę ligoninę, galų gale mėgintas sudeginti, bet mes visi žinome, kad rankraščiai nedega, o nuotraukos - tuo labiau.

A. Maldutis - vienas naujosios 9-ojo dešimtmečio fotografų kartos atstovų, debiutavęs 1982 m. Kaip skelbia anoniminis spaudos pranešimas apie parodą, „Tiek temomis, tiek ir raiškos būdais, jo kūryba atitiko devintojo dešimtmečio pradžioje įsigalėjusią fotografinę kalbą, kuri, pradedant Algirdu Šeškumi, buvo artima Alfonso Budvyčio, Vytauto Balčyčio, Remigijaus Pačėsos meninei raiškai. Fotoaparatas tuo metu vis dažniau nukreipiamas į visiems gerai pažįstamus masiškai vartojamus kasdieniškus daiktus, tuščias (ištuštėjusias), nefunkcionalias erdves, miesto vaizdus.“[11]

Ši fotografija sukurta 1985 m. - metais anksčiau, nei V. Balčyčio. Fotografuota ta pati vieta, tas pats užrašas, tik skiriasi metų laikas bei rakursas. Tuo tarpu, kai V. Balčytis „laimė“ įamžina atsargiai, iš pagarbaus atstumo, trim ketvirčiais bei varlės žvilgsnio perspektyvos, A. Maldutis su savo „laimė“ (vienas iš žodžio *laimė* sinonimų yra *likimas*)[12] stoja akis į akį. Fotografija pavadinta *Kita vieta*. Kas ta kita vieta? Kur ta kita vieta? Neveltui pastebėta, jog A. Maldučio darbai sukuria tokią nuotaiką kaip Andrejaus Tarkovskio filmai[13]. Žiūrint į fotografiją, prieš akis iškyla *Stalkerio* uždraustoji Zona. Kaip tas stalkeris - vedlys, fotografas mus atveda prie apšiuusio, šalto, pilko, varvekliais apaugusio pastato su iškalbinga etikete - LAIMĖ (panašiomis etiketėmis tuomet buvo apklijuota visa Tarybų Sąjunga, bet ačiū likimui (laimėi), jos nepadėjo) ir palieka mus akistatai su iliuzorine, neegzistuojančia, nerealia laime. Žvelgdamas į fotografiją jaučiuosi lyg žiūrėčiau per langą į priešais esantį pastatą.

Kadras *en face* sukuria betarpišką pojūtį. Aš čia, o ten kažkokia „kita vieta“, kur labai šalta, nejauku ir visai nesinori būti. Keistas jausmas.

A. Maldutis – ne tik fotografas, bet ir poetas, – „*Fantomas nuėjo į Dykumą ir numirė. Mes atkasėm Jų paminklus ir juokėmės. Kita vieta – tai mauzoliejus praeities kapinyne...*“. Šias eilutes autorius parašė SMS žinutėje, paprašytas prisiminti, kodėl fotografiją pavadino *Kita vieta*.

Nuotrauka tiesiog dvelkia šalčiu, tačiau autorius neketina jai suteikti šiltesnio tono. Jo (o gal ir mūsų visų?) „*laimė*“ bespalvė. Tai viena retesnių juodai baltų autoriaus fotografijų, nes didžiąją daugumą savo darbų A. Maldutis mėgsta aprengti rausvu, melsvu, žalsvu, gelsvu ar kokios kitos spalvos rūbu, taip suteikdamas joms savitą charakterį, nuotaiką. O štai „*laimė*“ autorius nerado spalvos.

Kitaip nei V. Balčyčio, šioje nuotraukoje visai nelieta erdvės. Tarsi koks monolitas ar tas „mauzoliejus praeities kapinyne“, beveik visą ją okupuoja pastatas. Jo viršus remiasi į nuotraukos kraštą. Taiklu ir tikra – socializmo tvirtovė nuo žemės iki dangaus. Nelieta erdvės nei dangui, nei saulei – jokiai vilčiai ar laisvei. Kam ta laisvė, kai yra *laimė* iš didžiųjų raidžių? Žinoma, pastatas tikrai nekaltas, kad jam buvo primesta tokia našta – išspinduliuoti deklaraciją. O kas kaltas? Manychiau, kad autorius. Juk kiekvienas menininkas yra atsakingas už savo kūrinį. Jis mums lyg pirštu į akį dūrė – štai kaip atrodo mano ir jūsų *laimė*! Šimtai žmonių kasdien praeidami pro šalį tikriausiai net nepastebėdavo šio užrašo, o fotografas, apdovanotas ypatinga rega, pastebėjo. Ne tik pastebėjo, bet ir įamžino. O tai tuometinei nomenklatūrai labai nepatiko. Juk retam patinka, kai į akis drebia tiesą. Drįsčiau teigti, kad tai vienas geriausių kadru, subtiliai, lakoniškai, bet tuo pat metu labai taikliai pavaizduojantis tuometinę visuomenės jauseną – nesibaigianti žiema, išalas, bespalvis gyvenimas, deklaratyvi *laimė*, egzistuojanti tik etiketėse. Norisi prie jos priartėti, tačiau baisu, kad varveklis neužkristų ant galvos. Toks amžinas Mordoras. Fotografija, mano manymu, – žiauriausia meno rūšis. Ji negailestingai, be jokių sentimentų drebia tiesą į akis. Ir tikroviškiausia, nes nuotraukos nemeluoja. Jos – akivaizdus ir neginčijamas įrodymas, faktas. Kaip sakė rašytojas George'as Bernardas Shaw, – „atiduočiau visus pasaulyje pieštus Jėzaus atvaizdus už vieną jo fotografiją“.

Nuo šios nuotraukos viskas ir prasidėjo. Kaip sako A. Maldutis (jis, kaip ir aš, netiki atsitiktinumais), įamžinus „*laimę*“, prasidėjo visos jo nelaimės. Uždraudė darbus siųsti į parodas, ant nuotraukos atsirado užrašas „niekur nepublikuoti“. Be jokio logiško paaiškinimo po metų buvo išsiųstas į Černobylį („kita vieta“?), kur nematomos radioaktyvios dalelės suėdė sveikatą. Po pusės metų grįžus iš Černobylio, laukė skyrybos, kurias mėgino nuplauti alkoholiu. „Visiškai pašliję sveikata, pradėjo važiuoti stogas, supratau, kad negaliu su savimi susitvarkyti, teko atsigulti į psichiatrinę ligoninę“[14].

Išėjęs iš ligoninės, A. Maldutis nusprendė surengti nebylią, neafišuoatą akciją (gal taikliau būtų pavadinti egzekucija) ir sudeginti „*laimę*“. Surinko turėtus atspaudus (visgi vienas išliko, nes, kaip minėjau, nuotraukos nedega) ir padegė. „*Burn motherfucker burn*“, – galvoje suskamba grupės „Bloodhound Gang“ dainos eilutė. A. Maldučio galvoje tuo metu skambėjo „Pink Floyd“ dainos *Welcome to the Machine* eilutės „*Welcome my son, welcome to the machine*“.

Where have you been?[15]. Likimo ironija – išliko būtent fotomenininkų sąjungos egzempliorius, kurį buvo uždrausta publikuoti.

Laimė trumpalaikė ir dar nespalsvota, tai tegu ji dega, tačiau fotografas nebūtų fotografu, jei neįamžintų ir šios akcijos. Absurdiška sunaikinti savo kančių priežastį, bet tuo pat metu įamžinti naikinimo procesą atminčiai. Tai – tarsi filmuoti, kaip žudai žmogų, ir įkalčius pačiam pateikti policijai. Ir netgi mazochistiška – juk tikriausiai skauda, kai matai kaip dega tavo laimė. Bet visi mes šiek tiek mazochistai.

Gruntas, kanalizacijos šulinio dangčio fragmentas, apdegusio popieriaus likučiai, kraujo-ugnies tonas ir deganti laimė dar labiau sustiprina situacijos tragizmą. Žiūrint į nuotrauką nekyla jokių abejonių, kad autoriui buvo svarbi ši akcija. Akcija ne dėl akcijos, o tam, kad pamėgintų išsivaduoti iš „laimės“ prakeiksmo.

Ir V. Balčytis, ir A. Maldutis, paklausti, kas jiems yra laimė, atsakė, kad laimė yra kūryboje – fotografijoje. Fotografija padėjo A. Maldučiui atsigauti po skyrybų. V. Balčytis ėmėsi fotoaparato, kad gyvenimas taptų įvairesnis, idomesnis.

Kaip pavyko išsiaiškinti, ant tos vargšės geležinkelio stoties traukinių depo sienos buvo ne tik „счастье“, bet ir „мур“ (*taika*), „дружба“ (*draugystė*), „свобода“ (*laisvė*). Gražūs, skambūs žodžiai. Tik gaila, kad tuomet jie nieko nereiškė. Nei skaitytojui, nei rašytojui. Natūraliai kyla klausimas, kodėl fotografas sudomino būtent „счастье“? Nepavyko rasti kitų įamžintų etikečių, išskyrus tik to paties A. Maldučio „Laisvę“ („свобода“). Judesyje pagautas vaiduokliško sunkvežimio priekis tarsi byloja apie šimtus tūkstančių į „laisvę“ išvežtų žmonių. Tas pats rakursas, koloritas, varvekliai, šaltis – „laimė“ niekuo nesiskiria nuo „laisvės“. Visgi šiek tiek skiriasi. „Laisvė“ – raudona, nuspalvinta mūsų krauju.

Pabaigai noriu tarti pora žodžių apie karmą. Ne apie savo, bet apie A. Maldučio karmą. Rašant šį darbą, A. Maldučio

fotografija *Kita vieta* buvo eksponuojama Lietuvos fotomenininkų sąjungos „Prospekto“ galerijoje, fotografijų parodoje „(NE)PRIIMTINA (XX amžiaus 5-asis – 8-asis dešimtmečiai)“. Tai pirmas kartas, kai ši fotografija PRIIMTINA ir rodoma viešai. Prireikė net 28 metų, kad tai įvyktų! Lietuvos fotomenininkų sąjungos išplatintame pranešime spaudai, tarp visų išvardintų parodos autorių stigo tik Algimanto Maldučio pavardės. Kažkas pamiršo įrašyti?! Margaritos Matulytės monografijoje *Nihil obstat* net du kartus Algimantas Maldutis pavadintas Alfonsu Maldučiu[16] (tikriausiai sumaišyta su Alfonsu Budvyčiu). Kažkas suklydo, kažkas nepastebėjo ir neištaisė?! Vėlgi, manau, kad atsitiktinumų nebūna. Mano nuomone, A. Maldučio pavardei ne vieta tik paraštėse ar skliausteliuose. Jis privalo būti įrašytas šalia A. Šeškaus, V. Balčyčio, A. Budvyčio ir kitų amžininkų. Jo jautri, subtili fotografija nusipelno išskirtinio dėmesio ir atskiro albumo. Laikas parodys.

[1] *Счастье* – išvertus iš rusų kalbos reiškia „laimė“.

[2] Alfonsas Andriuškevičius, „Vytautas Balčytis ir degradavusi kultūra,“ in: Vytautas

Balčytis, *Fotografijos /Photographs*, Vilnius: Apostrofa, 2006, p. 11-14.

[3] Margarita Matulytė, *Nihil obstat*, Vilnius: VDA leidykla, 2011, p. 235.

[4] Agnė Narušytė, *Nuobodulio estetika Lietuvos fotografijoje*, Vilnius: VDA leidykla, 2008, p. 129.

[5] Ten pat.

[6] Biedermann Hans, *Naujasis simbolių žodynas*, Vilnius: Mintis, 2002, p. 372.

[7] Milda Kiaušaitė, *Aleksandras Macijauskas: Idėja privalo turėti savo kojas*, in: Kaunas Photo 2010 svetainė, <http://www.kaunasphoto.com/aleksandras-macijauskas-ideja-privalo-tureti-savo-kojas/?lang=LT>.

[8] Iš pokalbio su autoriumi 2013 05 27.

[9] Andriuškevičius, *op. cit.*, p. 12.

[10] Narušytė, *op. cit.*, p. 129.

[11] „A. Maldučio ir V. Trublenkovo fotografijose „ne sezono metas““, in: *bernardinai.lt*, 2011 03 23, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/-/59966>.

[12] *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, 1-oji elektroninė versija, skirta iPhone telefonams, iPad planšetiniams kompiuteriams, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010.

[13] Lina Bandzaitė, „Aš toks esu“, in: *Lietuvos rytas*, 1990. Straipsnio kopija saugoma Lietuvos fotomenininkų sąjungos bibliotekoje, laikraščio numeris ir data nežinomi.

[14] Iš pokalbio su autoriumi 2013 05 25.

[15] Iš pokalbio su autoriumi 2013 06 17.

[16] Matulytė, *op. cit.*, p. 93, 216.

